

Број:	28	Датум:	28-12-2020
Име:	3657/1	Презиме:	

НАСТАВНО НАУЧНОМ ВЕЋУ
ЕКОНОМСКОГ ФАКУЛТЕТА
БЕОГРАД

На основу одлуке Наставно научног већа број 3604/1 од 23.12.2020. године, након што смо проучили завршену докторску дисертацију кандидата мс Радована Кастратовића, под насловом „Утицај прилива страних директних инвестиција на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју“ подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

о оцени докторске дисертације

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Радован Кастратовић је рођен 02. јула 1991. године у Београду. Као ђак генерације завршио је Основну школу „Браћа Барух“ и као носилац Вукове дипломе Прву београдску гимназију. Дипломирао је 2014. године на Економском факултету у Београду, на смеру Међународна економија и спољна трговина са просечном оценом 9,16. На истом факултету завршио је и мастер академске студије 2015. године на смеру Међународни економски односи, са просечном оценом 10,00. Тема мастер рада била је „Стране директне инвестиције у земљама Југоисточне Европе“. Докторске академске студије уписао је на Економском факултету у Београду 2016. године, где је положио све испите предвиђене студијским програмом са просечном оценом 9,78.

Запослен је у звању асистента на Економском факултету у Београду од новембра 2019. године. Наставу изводи на предметима из области међународних економских односа. У септембру 2020. године, изабран је за секретара Катедре за међународне економске односе.

Учествовао је на међународном истраживачком пројекту „*CEE Countries in Europe: Towards Center or Periphery*“ међународног академског конзорцијума, којим је руководио Економски факултет Универзитета у Љубљани, а који је спроведен под покровитељством Института China-CEE из Будимпеште. Тренутно је укључен на пројекат међународне сарадње са Универзитетом Црне Горе „Утицај девизног курса на спољнотрговинску неравнотежу у условима кризе – одрживи развој нових земаља чланица ЕУ и Западног Балкана“.

Добитник је већег броја награда и стипендија. Током трајања основних и мастер студија био је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. За изванредан успех постигнут на мастер академским студијама Економског факултета у Београду, 2016. године је награђен од стране Фондације проф. др Љубице Шкаре Видојевић и др Обрада Видојевића. За изузетне академске резултате постигнуте на докторским академским студијама у погледу постигнутих резултата и брзине студија награђен је 2016. године од стране компаније *Belgrade Waterfront*.

У досадашњем научно-истраживачком раду кандидат је објавио три рада у часописима на SSCI листи (два рада категорије M22 и један рад категорије M23), као и четири рада у часописима националног значаја (сви категорије M51). Осим тога, објавио је и једно поглавље у монографији

međunarodnog značaja (M14). Učestvovao je na devet međunarodnih naučnih konferencija (gde je sedam radova objavljeno u zbornicima radova konferencija u celini) i jednoj nacionalnoj naučnoj konferenciji (sa koje je rad štampan u izvodu). Хронолошки списак научних и стручних радова кандидата Радована Кастратовића да је у наставку:

- Kastratović, R.**, (2020). The impact of foreign direct investment on host country exports: A meta-analysis. *The World Economy* 43(12): 3142-3183. doi: 10.1111/twec.13011. (M22)
- Bjelić, P., Popović Petrović, I., Đorđević Zorić, A. and **Kastratović, R.** (2020). Serbia in Global Value Chains, in: Dr. Chen Xin (Ed.), *CEE Countries in Europe: Toward Center or Periphery in Global Value Chains*, China-CEE Institute, Budapest, pp.68-93, ISBN 978-615-6124-08-1. (M14)
- Bjelić, P., Popović Petrović, I. and **Kastratović, R.** (2020). Foreign Direct Investment Patterns in CEFTA 2006: Perspectives and Impact of COVID-19 Pandemic, *Proceedings of 10th SCF International Conference on "The Institutional, Economic and the Social Impacts of Globalization and Liberalization"* (Bayar, Y. ed.), Usak University European Union Education, Research and Application Center, Antalya, 45-61, ISBN: 978-605-2077-13-9. (M33)
- Kastratović, R.** (2019). Impact of foreign direct investment on greenhouse gas emissions in agriculture of developing countries. *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 63(3), 620-642. (M22)
- Kastratović, R.**, Lončar, D & Milošević, S. (2019). Market concentration and profitability: the empirical evidence from Serbian manufacturing industry. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu / Proceedings of Rijeka Faculty of Economics: Journal of Economics and Business*, 37(1), 213-233. (M23)
- Bjelić, P. and **Kastratović, R.** (2019). International Trade and Global Production Chains. *Proceedings of 8th SCF International Conference on "The Economic and the Social Impacts of Globalization and Liberalization"* (Bayar, Y. ed.), 394-305, ISBN: 978-605-2077-09-2. (M33)
- Bjelić, P. and **Kastratović, R.** (2019). The Role of Information and Communication Technology in Promoting Exports of European Countries. EBR Annual Conference & FELU Doctoral Conference 2019 "Managing Business and Policies in a Changing Global Landscape" (M34)
- Kastratović, R.** (2019). Savremeni protekcionizam u sektoru poljoprivrede. Okrugli sto Savremeni protekcionizam i njegove posledice za privredu Srbije, 18. Maj 2019. godine, Beograd (Knjiga apstrakata) (Bjelić, P. ed.), 27-28, ISBN: 978-86-403-1588-3. (M64)
- Mihailović, N., Ljubisavljević, S., Vasiljević, M. and **Kastratović, R.** (2019). Finansijska analiza preduzeća koja se bave pružanjem usluga smeštaja i ishrane u periodu 2015-2017 godine. Conference Proceedings / 11th International Conference Science and Higher Education in Function of Sustainable Development - SED 2019, 24 and 25 May 2019, Užice, Serbia (Čirović, I. ed.), 40-45, ISBN: 978-86-83573-95-0. (M33)
- Kastratović, R.** (2018). Foreign Direct Investment Impact on Market Concentration in the Manufacturing Sector of Bosnia and Herzegovina. *Acta Universitatis, Series: Economics and Organization*, 15(2), 135-148. (M51)
- Kastratović, R.** and Vasiljević, Z. (2018). Determinants of Foreign Direct Investments in Agriculture of Danube Region. Thematic Proceedings "Sustainable Agriculture and Rural Development in Terms of the Republic of Serbia Strategic Goals Realization within the Danube Region – Support Programs for the Improvement of Agricultural and Rural Development" (Subić, J., Kuzman, B. and Jean Vasile, A. eds.), 511-528, ISBN: 978-86-6269-061-6. (M33)
- Kastratović, R.** (2017). Strane direktne investicije – problem lokacije: mogućnosti primene analitičkog hijerarhijskog procesa. *Bankarstvo*, 46(4), 74-107. (M51)
- Mihailović, N., Ljubisavljević, S., Vasiljević, M. and **Kastratović, R.** (2017). Poreski tretman preduzeća koja se bave pružanjem turističkih usluga. Proceedings from 10th International Scientific

- Conference „Science and Higher Education in Function of Sustainable Development – SED 2017“, Section 8 (Ćirović, I. ed.), 8-17, ISBN: 978-86-83573-90-5. (M33)
- Kastratović, R.** (2016). Uticaj stranih direktnih investicija na privredni i društveni razvoj Srbije. *Bankarstvo*, 45(4), 70-93. (M51)
- Radovanović, S., Mihailović, N., Vasiljević, M., Dugošija, T. and **Kastratović, R.** (2016). Comparative Analysis of Calculation Methods for Unearned Premiums. Thematic Proceedings „Unitech 2016“ (Zhelezarov, I., Maximov, J., Aleksandrov, A. and Kapralov, D. eds.), 77-82, ISSN: 1313-230X. (M33)
- Kastratović, R.** (2015). Evropska banka za obnovu i razvoj. *Bankarstvo*, 44(2), 74-93. (M51)
- Ljubisavljević, S., Vasiljević, M., Mijailović, I. and **Kastratović, R.** (2015). Transfer pricing in transactions between related entities. Thematic Proceedings from „Unitech 2015“ (Zhelezarov, I., Maximov, J., Aleksandrov, A. and Kapralov, D. eds.), 136-140, ISSN: 1313-230X. (M33)
- Kastratović, R.** (2015). Metode ocene kao preduslov prihvatljivosti i efikasnosti investicionih projekata. Tematski zbornik sa međunarodne naučne konferencije „Menadžment, preduzetništvo i investicije u funkciji privrednog rasta i zapošljavanja u Srbiji“ (Kastratović, M. and Vučinić, D. eds.), 246-267, ISBN: 978-86-86287-06-0. (M33)

Кандидат је мета-анализу, која је саставни део првог поглавља докторске дисертације самостално објавио у часопису *The World Economy* (M22). Такође, кандидат је самостално објавио и рад који је повезан са питањем ефеката страних директних инвестиција у сектору пољопривреде земаља у развоју у часопису *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics* (M22). Објављивање најмање једног научног рада који је садржински повезан са резултатима рада на изради докторске дисертације представља део процедуре дефинисане Чланом 30 Правилника о докторским студијама на Универзитету у Београду. Може се констатовати да је кандидат ову обавезу испунио. Осим тога, кандидат је успешно одбранио Први докторантски колоквијум 03.10.2019. године, као и Други докторантски колоквијум 30.06.2020. године, чиме је стекао право да комплетирану докторску дисертацију поднесе на оцену.

Докторска дисертација кандидата Радована Кастратовића под насловом „Утицај прилива страних директних инвестиција на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју“ је садржан рад, који је написан на 325 страница, уз додатак литературе од 26 страница и 5 страница прилога. У списку литературе наведено је 574 извора, који су уско повезани са темом докторске дисертације. Рад садржи 55 табела и 47 слика у основном тексту, као и две табеле и две слике у Прилогу.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет докторске дисертације Радована Кастратовића је свеобухватна емпиријска анализа односа страних директних инвестиција и извоза, како на макроекономском тако и на микроекономском нивоу. При томе овај утицај је на макро нивоу анализиран у случају сектора пољопривреде земаља у развоју, док је на микро нивоу анализиран на узорку предузећа из сектора пољопривреде Републике Србије.

Сектор пољопривреде био је предмет великих промена услед интензивирања процеса глобализације. Читаве привреде, укључујући и секторе пољопривреде, земаља у развоју данас су у великој мери интегрисане у светску економију. Током најзначајнијег дела историје пољопривреду је карактерисао изразити протекционизам, посебно у развијеним земљама. Међутим, последњих неколико деценија дошло је до значајне либерализације што се одразило и на глобалне трговинске и инвестиционе токове у сектору пољопривреде. Наиме, укупна вредност међународне трговине пољопривредним производима је од 1980-их година до данас повећана преко осам пута и данас

износи преко 800 милијарди USD. Интензивирани су и приливи страних директних инвестиција, који су последњих година на годишњем глобалном нивоу од приближно седам милијарди USD. Ове промене релевантне су и за нашу земљу која је почетком 21. века постала нето извозник пољопривредних производа. Осим тога, пољопривреда има велики значај за укупну привреду Србије, о чему сведочи њен удео у укупном робном извозу, који се кретао на нивоу од око 20% у периоду након 2010. године. На крају, пољопривреда се у периодима кризе показала као један од најмање осетљивих сектора у земљама у развоју када су у питању спољнотрговинске перформансе.

Глобализација која се одразила на сектор пољопривреде допринела је и дифузији нових технологија и стандарда производње које се у све већој мери примењују и у земљама у развоју. Један од значајнијих канала оваквих технолошких трансфера су стране директне инвестиције. Из тог разлога, земље у развоју потенцијално могу унапредити своју међународну конкурентност у пољопривреди управо кроз приливе ових инвестиција. Истовремено са глобализацијом дошло је до значајног раста светске популације и све веће употребе биогорива, што се одразило на раст цена пољопривредних производа, које су допринеле експанзији међународне трговине и страних директних инвестиција у овом сектору. Имајући у виду да земље у развоју настоје да обезбеде довољну понуду пољопривредних производа за сопствене потребе, али и да унапреде продуктивност своје производње, њену конкурентност и да остваре приступ иностраним тржиштима, као једна од могућности за остваривање ових циљева намеће се и привлачење страних директних инвестиција. У очекивању позитивних ефеката страних директних инвестиција, многе земље у развоју дефинишу различите врсте подстицајних мера. Предмет дисертације односи се на један сегмент могућих ефеката страних директних инвестиција у сектору пољопривреде – на извозне ефекте. Овај предмет истраживања је важан с обзиром на то да указује на могућности развоја пољопривреде у земљама у развоју кроз ослањање на страни капитал.

Велики број теорија из области међународне економије блиско је повезан са предметом дисертације, с обзиром на њихове директне импликације које се тичу односа страних директних инвестиција и извоза. Класични модели међународне трговине међу најстаријим су из ове групе теорија. Међу класичним моделима посебно се истичу Манделов и каснији Шмиц-Хелмбергеров модел, Пурвисов модел и низ Маркусенових модела, изведених из основног Хекшер-Олиновог модела, као и Коцимини модели, који су изведени из Рикардове теорије међународне трговине. Нове теорије трговине проширују класичне моделе трговине концептима економије обима, диференцијације производа и монополистичке конкуренције. Међу овим моделима, најзначајнији су Маркусенови модели хоризонталних страних директних инвестиција и Хелпманови модели вертикалних страних директних инвестиција, који имплицирају да врста, односно мотив страних директних инвестиција опредељује њихов утицај на извоз. Најновији модели односа страних директних инвестиција и међународне трговине комбинују претходно поменути два приступа, дефинишући услове под којима ће стране директне инвестиције на одређени начин утицати на извоз. У овој групи модела комплексних страних директних инвестиција, по значају, за предмет дисертације посебно се истиче Маркусенов модел капитала заснованог на знању, модел извозних платформи Екхолм и осталих и Јејплов модел опште равнотеже који у унификованом теоријском оквиру обухвата ефекте вертикалних, хоризонталних и комплексних страних директних инвестиција.

Теорије транснационалних компанија такође дају могуће одговоре на питање у каквом су односу стране директне инвестиције и извоз, посебно на нивоу појединачних предузећа. У том смислу, најзначајније су теорије интернализације, Теорија животног циклуса производа и Данингова еклектична парадигма власништва, локације и интернализације. На крају, важно је поменути да су за предмет ове докторске дисертације важне и теорије хетерогених фирми, које такође у средиште анализе стављају предузеће и објашњавају на који начин оно доноси одлуку о интернационализацији свог пословања.

Питање односа страних директних инвестиција и извоза, контроверзно је питање у економској теорији. Различити, претходно помињани модели, указују на различиту природу утицаја страних директних инвестиција на извоз. Њихове импликације могу се најоупштеније сажети у две хипотезе: хипотезу комплементарности и хипотезу супститутивности. Према хипотези комплементарности, стране директне инвестиције позитивно утичу на извоз. Насупрот томе, хипотеза супститутивности подразумева одсуство утицаја страних директних инвестиција на извоз или негативан утицај. С обзиром да се ни једна од ових хипотеза не може одбацити на основу разматраних теоријских модела, питање се своди на емпиријски проблем.

Бројна су емпиријска истраживања у којима је испитиван утицај страних директних инвестиција на извоз, како на макро, тако и на микро нивоу. У дисертацији су систематизовани налази ових истраживања. Резултати постојећих емпиријских истраживања такође не дају једнозначан одговор у вези са природом претходно поменутог утицаја. Већи део истраживања указује на постојање позитивних извозних ефеката. Међутим, постоји и незанемарљив број изузетака који указују на супротно. Применом одговарајуће методологије мета-анализе у дисертацији су утврђени и објашњени разлози због којих постоји оваква несагласност у емпиријској литератури, при чему су посебно истакнуте специфичности контекста у којима су досадашња истраживања спровођена као и разлике у спецификацијама емпиријских модела. Такође, мета-анализа и преглед емпиријске литературе указали су на важност нивоа посматрања и анализе проблема, с обзиром да се у различитим секторима јављају различити мотиви страних директних инвестиција а тиме и различити извозни ефекти. Такви налази истичу значај фокуса анализе на појединачни сектор, што обезбеђује елиминисање потенцијалног проблема агрегацијске пристрасности у емпиријској анализи и правилно извођење закључака. Досадашња емпиријска истраживања на микро нивоу указују углавном на позитиван утицај или одсуство утицаја страног капитала на извоз, при чему су директни ефекти страног власништва над предузећима израженији у односу на индиректне ефекте страних директних инвестиција.

Преглед литературе указао је и на малобројност емпиријских истраживања фокусираних на сектор пољопривреде. Имајући у виду специфичности сектора пољопривреде, може се извести закључак да су за емпиријске анализе утицаја страних директних инвестиција на извоз у овом сектору посебно релевантни класични модели трговине (пре свега Шмиц-Хелмбергеров модел), који имплицирају позитиван утицај. Међутим, постојеће емпиријске студије на макро нивоу, фокусиране на појединачне афричке земље, указују на супротне закључке. Као објашњење оваквих резултата, намећу се битни методолошки пропусти у постојећим емпиријским студијама. Напоследку, важно је поменути и да сектор пољопривреде није био предмет анализе утицаја страних директних инвестиција на извоз на микро нивоу, што је урађено у овој дисертацији.

Након дефинисања кључних појмова и разматрања најрелевантнијих теорија и емпиријске литературе која се односи на предмет истраживања, описан је развој глобализације у пољопривреди. Утврђене су кључне промене у сектору пољопривреде изазване интензивирањем процеса глобализације. Описани су токови и структура трговине пољопривредним производима и страних директних инвестиција на глобалном нивоу. У дисертацији су размотрена и питања односа страних директних инвестиција и извоза са једне стране и прехранбене безбедности са друге стране. Представљен је историјски развој протекционизма и либерализације у трговини и страним улагањима у сектору пољопривреде. Такође презентован је општи контекст у којем се одвијају страна улагања и међународна трговина у овом сектору, у смислу регулативе на мултилатералном, плурилатералном, билатералном и унилатералном нивоу. Одговарајућим статистичким показатељима анализирано је на који начин су се баријере у међународној трговини пољопривредним производима у свету током времена мењале. Пре детаљне емпиријске анализе, размотрено је и питање међународне трговине и страних улагања у сектору пољопривреде Србије. Анализиран је и систематизован тренутно важећи правни оквир, при чему је посебна пажња

посвећена аграрној политици, као и сегментима спољнотрговинске политике и регулативе (страних) улагања који се односе на сектор пољопривреде. Такође, на макро нивоу, презентоване су кључне карактеристике спољне трговине пољопривредним производима и страних улагања у сектору пољопривреде Србије.

Најзначајнији сегмент докторске дисертације кандидата Радована Кастратовића у погледу предмета истраживања, односи се на емпиријску анализу представљену у петом поглављу у којој је испитан утицај страних директних инвестиција на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју на макро нивоу, као и утицај страних директних инвестиција на извоз предузећа у сектору пољопривреде Републике Србије. Опсег емпиријског истраживања ограничен је на земље у развоју. Разлог томе је велики значај који пољопривреда и стране директне инвестиције у овом сектору имају за ту групу земаља. При томе, земљама у развоју сматране су све земље наведене у тој категорији према класификацији Међународног монетарног фонда (критеријуми ове класификације обухватају вредности дохотка по глави становника, степен диверсификације извозне понуде и степен интеграције у међународни трговински систем). Емпиријска анализа на макро нивоу обухватила је 80 земаља, које су посматране у периоду од 2005. до 2017. године. Анализом је утврђено да стране директне инвестиције позитивно утичу на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју. Анализа на микро нивоу спроведена је на узорку 102 средња и велика предузећа која послују у сектору пољопривреде Србије и која су посматрана у периоду од 2014. до 2017. године. У анализи на микро нивоу детаљно је разматрано на који начин страни капитал у власничкој структури ових предузећа, као и у њиховом окружењу утиче на њихове извозне перформансе. При томе, анализирана је и улога карактеристика земље порекла капитала. Резултати анализе на микро нивоу показали су да страном власништво позитивно утиче на извоз предузећа у сектору пољопривреде Србије, док концентрација страног капитала у окружењу предузећа испољава негативан утицај. Овакви резултати указују на позитивне директне и негативне индиректне ефекте страних директних инвестиција на извоз предузећа у сектору пољопривреде Србије.

Имајући у виду претходно изложени предмет докторске дисертације, основни циљ дисертације било је давање одговора на питање да ли и на који начин стране директне инвестиције у сектору пољопривреде земаља у развоју, утичу на извоз тог сектора, коришћењем одговарајуће методологије. Из овог основног циља проистекло је неколико посебних циљева дисертације. Један од посебних циљева био је да се пре спровођења емпиријске анализе изврши систематизација и синтеза постојећих сазнања у вези са односом страних директних инвестиција и извоза, што је представљало полазну основу за планирање и реализацију емпиријске анализе. Такође, у дисертацији је планирано и да се општије сагледа процес глобализације у сектору пољопривреде земаља у развоју, као и регулаторни оквир који уређује питања везана за стране директне инвестиције и међународну трговину у сектору пољопривреде. У емпиријској анализи на макро нивоу, циљ је био развој и оцењивање емпиријских модела, којима се може објаснити утицај различитих фактора, укључујући и прилива страних директних инвестиција, на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју. У анализи на микро нивоу, циљ је да се спецификују и да се, на основу одговарајућих финансијских података и података о власничкој структури предузећа, оцене модели којима се може описати одлука појединачних предузећа о извозу, при чему су међу факторима који на ову одлуку утичу, у фокусу страном власништво и концентрација страног капитала у окружењу посматраних предузећа.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Полазећи од претходно описаних предмета и циљева истраживања, у докторској дисертацији пошло се од основне хипотезе да стране директне инвестиције позитивно утичу на извоз у сектору пољопривреде земаља у развоју. На то су указивали својства и преовлађујући мотиви страних

директних инвестиција у сектору пољопривреде земаља у развоју, које се могу окарактерисати као начелно вертикалне. Релевантни теоријски модели имплицирају да су вертикалне стране директне инвестиције и извоз у комплементарном односу. Из полазне основне хипотезе изведене су четири посебне хипотезе, које су тестиране одговарајућим економетријским методама. Прва полазна хипотеза односи се на емпиријску анализу на макро нивоу, док се преостале три хипотезе односе на анализу на микро нивоу. Хипотеза која се односи на макро ниво анализе утицаја страних директних инвестиција на извоз, дефинисана је на следећи начин:

X1: Приливи страних директних инвестиција у сектор пољопривреде земаља у развоју позитивно утичу на ниво вредности извоза пољопривредних производа ових земаља.

Стране директне инвестиције могу директно утицати на извоз земље домаћина, захваљујући пласману производа филијала мултинационалних компанија у земљи домаћину на иностраним тржиштима. Оваква динамика је присутна у случају сектора пољопривреде, посебно када су у питању инвестиције мотивисане обезбеђивањем потребних инпута у земљи домаћину. У таквим случајевима основни узрок позитивног утицаја страних директних инвестиција на извоз је интра-фирмска трговина филијала. Такође, филијале могу продавати своје производе и на тржиштима трећих земаља, што је карактеристично за филијале које послују у малим и добро интегрисаним државама.

Осим директног утицаја, стране директне инвестиције могу имати и индиректан утицај на извоз земље домаћина. Индиректан утицај на извоз последица је извозних екстерналија које се реализују у присуству транснационалних компанија. Детаљније сагледавање индиректних утицаја и њихово разликовање у односу на директне утицаје захтевао је спровођење анализе на микро нивоу. Друга посебна хипотеза која је тестирана у дисертацији односи се на директне ефекте страних директних инвестиција на нивоу предузећа и формулисана је на следећи начин:

X2: Присуство и ниво страног капитала у власничкој структури предузећа у пољопривредном сектору Србије, позитивно утичу на њихове перформансе.

Основни разлог због ког страно власништво има позитиван очекивани утицај на извоз предузећа су специфичне предности транснационалних компанија, попут технологије, метода управљања и развијених дистрибутивних мрежа у иностранству. Комбиновање ових предности са локалним предностима земље домаћина омогућава филијалама транснационалних компанија да произведу производе који су извозно конкурентнији у односу на друга предузећа. Већи степен страног власништва, сагласно теоријама интернализације, омогућава остваривање већег степена контроле транснационалне компаније над специфичним предностима у филијалама у иностранству. То значи да је вероватније да ће транснационална компанија пренети специфичне предности на своје филијале, што је филијала под већим степеном контроле. Зато се може очекивати да ће већа заступљеност страног власништва у предузећима бити праћена бољим извозним перформансама, услед примене специфичних предности које омогућавају ефикаснију производњу, али и олакшан приступ иностраним тржиштима путем интра-фирмске трговине. Индиректни ефекти страних директних инвестиција обухваћени су трећом посебном хипотезом, формулисаном на следећи начин:

X3: Стране директне инвестиције имају негативан индиректан хоризонтални ефекат на извоз предузећа у сектору пољопривреде Србије.

Индиректни ефекти страних директних инвестиција на извоз фирми у земљи домаћину последица су немогућности фирми у страном власништву да сачувају специфичне предности, као што је случај када су у питању информационе екстерналије. Осим тога индиректни ефекти могу бити

последича и интензивирања конкуренције са којом се домаће фирме суочавају услед присуства страних филијала. На крају, стране филијале индиректно могу допринети извозу домаћих фирми кроз унапређење компетенција радне снаге. С обзиром да је фокус анализе на хоризонталним индиректним ефектима, где стране филијале имају изражен мотив да ограниче евентуалне позитивне информационе екстерналије, а да истовремено представљају значајну директну конкуренцију осталим фирмама у анализираним секторима, очекивано је да ће преовладати конкуренцијски ефекти. Имајући у виду да је конкуренција страних филијала које се ослањају на специфичне предности система транснационалне компаније интензивна, као и да је сектор пољопривреде специфичан у погледу субвенционисања производње (која је у већој мери заступљена код транснационалних компанија у односу на остале компаније), очекивано је да ће конкуренцијски, а тиме и општи индиректни ефекти бити негативни.

На послетку, четвртог посебног хипотезом размотрене су разлике у ефектима страног власништва на извоз предузећа у зависности од порекла страног капитала. Ова хипотеза је формулисана на следећи начин:

H4: Утицај страног власништва на извоз предузећа у сектору пољопривреде разликује се у зависности од карактеристика земље порекла страног капитала.

Приликом формулисања ове хипотезе примењен је резон Коцимине теорије, као и резултати досадашњих емпиријских истраживања, који указују на то да инвеститори из различитих група земаља имају различите мотиве, што се одражава на извозне перформансе њихових филијала.

Резултати емпиријске анализе потврђују позитиван општи утицај страних директних инвестиција на извоз у случају сектора пољопривреде. На исте закључке наводи и дескриптивна анализа, као мета-анализа које су такође спроведене и представљене у овој дисертацији. На макро нивоу, утврђен је статистички значајан и позитиван утицај страних директних инвестиција на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју. На микро нивоу, анализом је утврђено да страно власништво позитивно утиче на извозне перформансе посматраних предузећа, док стране директне инвестиције имају негативан хоризонтални утицај. При томе, позитиван директни утицај на микро нивоу разликује се у зависности од порекла страног капитала у посматраним предузећима. Стога, може се закључити да емпиријски докази који су представљени у овој докторској дисертацији иду у прилог свим посебним полазним хипотезама, а тиме и основној хипотези.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација под насловом „Утицај прилива страних директних инвестиција на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју“, састоји се од увода, пет међусобно повезаних поглавља, закључка, списка литературе и прилога.

У уводу, кандидат је представио предмет истраживања и дефинисао истраживачко питање и полазне хипотезе. При томе, назначен је и образложен опсег спроведеног истраживања. Затим је дат сажет преглед најрелевантније теоријске и емпиријске литературе, која се односи на предмет истраживања. Након тога је указано на који начин дисертација доприноси постојећој литератури. Укратко су описани кључни сегменти спроведене емпиријске анализе и примењена методологија. На крају, представљен је садржај остатка дисертације.

Прво поглавље докторске дисертације, насловљено као „Однос између страних директних инвестиција и извоза“, односи се на детаљан преглед литературе која је тематски повезана са предметом докторског истраживања. У првом делу овог поглавља дефинисани су кључни појмови

и класификације који су коришћени у остатку дисертације. Такође, објашњено је који су основни мотиви страних директних инвестиција, као и који се све ефекти прилива страних директних инвестиција могу очекивати у земљи домаћину. Након тога је дат преглед најзначајнијих теорија које имају директне импликације за однос страних директних инвестиција и извоза, при чему су детаљније објашњене теорије које произилазе из Рикардовог и Хекшер-Олиновог модела међународне трговине, теорије транснационалних компанија, нове теорије трговине и теорије хетерогених фирми. Затим је представљена мета-анализа досадашњих емпиријских истраживања утицаја страних директних инвестиција на извоз на макро нивоу. У овом делу, описана је примењена методологија, након чега су презентовани резултати мета-анализе који су детаљно интерпретирани и на основу којих су изведени релевантни закључци који су послужили као полазна основа за структурисање емпиријске анализе представљене у дисертацији. У последњем делу првог поглавља, дат је и систематичан преглед емпиријских истраживања утицаја страних директних инвестиција на извоз на микро нивоу.

Друго поглавље, насловљено као „Глобализација пољопривреде са освртом на ефекте у земљама у развоју“ посвећено је дескриптивној и квалитативној анализи промена у пољопривреди услед интензивирања процеса глобализације. У првом делу овог поглавља дат је историјски преглед развоја глобализације пољопривредне производње. Затим су коришћењем одговарајућих индикатора описани међународни трговински токови пољопривредних производа, као и токови страних директних инвестиција у сектору пољопривреде. Последњи одељак у оквиру овог поглавља посвећен је односу глобализације пољопривреде и прехранбене безбедности, где је анализирано стање у погледу прехранбене безбедности у земљама у развоју утврђивањем вредности различитих одговарајућих индикатора, где је размотрен и утицај страних директних инвестиција и међународне трговине на прехранбену безбедност.

У трећем поглављу, под насловом „Политика међународне трговине и страних улагања у сектору пољопривреде“, описана су правила по којима се одвијају међународна трговина пољопривредним производима и страна улагања у сектору пољопривреде. На почетку је представљен историјски преглед протекционизма и либерализације режима трговине у сектору пољопривреде. Након тога су описане кључне теорије којима се може објаснити висок ниво протекционизма у сектору пољопривреде, при чему је указано на мотиве, узроке и ефекте протекционизма у овом сектору. Затим је описана кључна, тренутно важећа регулатива, која се односи на међународну трговину пољопривредним производима и на страна улагања у сектору пољопривреде на мултилатералном, плурилатералном, билатералном и унилатералном нивоу. На крају је дат кратак преглед очекиване даље либерализације.

У четвртом поглављу, насловљеном као „Стране директне инвестиције и извоз у сектору пољопривреде Србије“, анализиран је правни оквир спољне трговине и страних улагања у сектору пољопривреде Србије. Осим тога, на макро нивоу, анализирани су извозне перформансе сектора пољопривреде Србије. На крају, размотрени су узроци и обрасци прилива страних директних инвестиција у овом сектору.

Пето поглавље под насловом „Утицај страних директних инвестиција на извоз: емпиријска анализа“, односи се на емпиријске анализе утицаја страних директних инвестиција на извоз на макро и микро нивоу. За обе анализе детаљно је описана коришћена методологија, образложена је спецификација модела и описани су коришћени узорци и извори података. На крају за обе анализе представљени су емпиријски резултати, који су детаљно интерпретирани.

У закључку је дата кратка ретроспектива предмета дисертације и спроведених анализа. Затим су дискутовани резултати анализа које су представљене у остатку дисертације, при чему су направљена поређења са тематски најсроднијим емпиријским и теоријским истраживањима. У

закључку су такође дате кључне теоријске, али и практичне импликације које произилазе из резултата истраживања, а које могу користити носиоцима економске политике и предузећима у сектору пољопривреде. На крају, истакнута су ограничења спроведеног истраживања и указано је на могуће правце будућих истраживања из области теме докторске дисертације.

5. Методе које су примењене у истраживању

У истраживању представљеном у докторској дисертацији кандидата Радована Кастратовића примењен је већи број научних метода. Полазне хипотезе су тестиране применом одговарајућих економетријских метода, али су поред тих метода примењене и методе мета-анализе, анализе садржаја, дескриптивне статистичке анализе, компаративне анализе, метода класификације, дедукције, индукције и синтезе.

Мета анализа спроведена је на бази екстензивне претраге релевантних библиографских база података, која је резултирала селекцијом 117 емпиријских радова који су на макро нивоу анализирали однос страних директних инвестиција и извоза из перспективе земље домаћина. Применом метода анализе садржаја, ове студије су рашчлањене на кључне елементе, што је резултирало базом података која је у наставку истраживања коришћена приликом оцењивања мета-регресионих модела. Оцењивање мета-регресионих модела омогућило је да се утврде кључни разлози због којих постоје варијације у анализираним емпиријским истраживањима на макро нивоу, као и да се при томе контролише пристрасност публиковања. Теоријски радови анализирани су методом анализе садржаја и груписани су методом класификације, на основу чега су синтетисане импликације ових теоријских радова за однос страних директних инвестиција и извоза из перспективе земље домаћина. На крају анализом садржаја и систематског прегледа литературе, направљена је синтеза налаза 27 емпиријских студија на микро нивоу, чиме је указано на одређене правилности када је у питању утицај страних директних инвестиција на извоз појединачних предузећа.

У значајном делу дисертације примењени су методи дескриптивне статистичке анализе. Подаци о међународним трговинским и инвестиционим токовима у сектору пољопривреде на глобалном нивоу, као и на нивоу Републике Србије, али и други релевантни аспекти предмета истраживања, попут трговинске политике која се односи на сектор пољопривреде и прехранбене безбедности концизно су презентовани одговарајућим табелама, графиконима, мапама и дијаграмима. Такође, у истим деловима утврђене су вредности различитих индикатора попут индикатора извозних перформанси, индикатора нивоа и структуре међународне трговине и страних улагања у сектору пољопривреде, Грубел-Лојдовога индекса, Хиршман-Херфиндаловог индекса, индикатора распрострањености неухрањености, индекса цена пољопривредних производа, индекса пољопривредне производње, Глобалног индекса глади, еквивалентних номиналних и релативних стопа помоћи сектору пољопривреде, индикатора заштите сектора пољопривреде, простих средњих ефективних царинских стопа, структуре и фреквенције трговинских баријера у међународној трговини пољопривредним производима, као и бројних других индикатора. Применом ових индикатора су описани обрасци међународне трговине пољопривредним производима, страних улагања у сектору пољопривреде, степена протекционизма у овом сектору и питања прехранбене безбедности. Методом индукције, на основу поменутих података и индикатора изведени су одговарајући закључци. Компаративна анализа коришћена је у циљу поређења различитих земаља, региона и делатности у погледу међународне трговине и страних директних инвестиција у сектору пољопривреде. На основу ове анализе истакнуте су разлике између упоређиваних субјеката, што је допринело сагледавању различитих аспеката предмета ове докторске дисертације. Применом метода класификације, подаци о међународној трговини пољопривредним производима, страним улагањима у сектору пољопривреде и посебно, прекограничним аквизицијама пољопривредног земљишта, груписани су према заједничким

карактеристикама, чиме су профилисани кључни актери у страним директним инвестицијама у сектору пољопривреде, методе спровођења ових инвестиција, њихови мотиви и бројни други аспекти проблема разматраних у овој дисертацији.

Економетријски методи коришћени су у емпиријском истраживању, чији су резултати представљени у петом поглављу дисертације. Оцењивањем емпиријских модела применом ових метода тестиране су полазне хипотезе ове дисертације. На макро нивоу оцењена је извозна једначина земље домаћина, чиме је тестирана прва хипотеза. Извоз је анализиран као функција прилива страних директних инвестиција у сектору пољопривреде, извоза у претходном периоду, светских цена пољоприведних производа, отворености привреде земље домаћина, развијености њене инфраструктуре, реалног ефективног девизног курса, трговинских баријера са којима се суочавају њени извозници у сектору пољопривреде, расположивости ресурса и степена привредног развоја. У анализи на макро нивоу примењени су динамички модели панела. У спецификавању динамичких модела пошло се од релевантних теорија које су у основи емпиријске анализе представљене у дисертацији. Спецификација је додатно прилагођена праћењем решења у сродним емпиријским студијама које су такође примењивале динамичке моделе у анализи утицаја страних директних инвестиција на извоз. На крају, коначна спецификација модела узела је у обзир и различите специфичности које карактеришу сектор пољопривреде. Како би се одговорило на проблем Никелове пристрасности, у оцењивању динамичких модела коришћен је системски метод уопштених момената Бландела и Бонда, као и метод квази-максималне веродостојности. У прелиминарним спецификацијама модела тестирано је присуство хетероскедастичности (применом модификације Валдовог теста), аутокорелације (применом Вулдрицовог теста) и зависности панела (применом Песарановог теста). Осим тога, коришћен је и Хаусманов тест спецификације (Вулдрицоова варијанта), док је адекватност динамичких спецификација тестирана је применом Хансеновог и *Diff-in* Хансеновог теста, као и Арелано Бондовог теста. У свим спецификацијама коришћене су процедуре којима је обезбеђена робусност стандардних грешака. Динамички модели извоза сектора пољопривреде земаља у развоју оцењени су на основу података за 80 земаља у развоју које су посматране у периоду од 2005. до 2017. године. Оцењивање ових модела омогућило је не само да се утврди постојање позитивног утицаја страних директних инвестиција на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју, већ и да се утврди значајност и природа утицаја других важних фактора који такође опредељују извозне перформансе сектора пољопривреде земаља у развоју.

У емпиријској анализи на микро нивоу оцењивана је извозна једначина појединачних предузећа, којом је моделирана одлука предузећа о извозу. На тај начин описано је на који начин различите карактеристике појединачних предузећа, али и карактеристике окружења у којима се та предузећа налазе, утичу на извозне перформансе предузећа. Наиме, интензитет извоза анализиран је као функција страног власништва, продуктивности, капиталне интензивности, старости предузећа, компетенција радне снаге, концентрације страног капитала у географском и пословном окружењу предузећа, нивоа субвенција и карактеристика делатности и региона у којима посматрано предузеће послује. Прелиминарна анализа спроведена је применом метода дескриптивне статистике и оцењивањем статичких модела панела, где је испуњеност претпоставки поменутих модела оцењена на основу Ф-тестова индивидуалних и временских ефеката, Балтаги-Ли ЛМ-теста, Балтаги-Бесон-Пиро теста хетероскедастичности, Песарановог теста независности панела и Вулдрицове варијанте Хаусмановог теста спецификације. Ова прелиминарна анализа, као и релевантна микроекономска теорија указали су на адекватност примене Тобит модела типа један, на којима је базирано тестирање преостале три полазне хипотезе и интерпретација директних и индиректних утицаја страних директних инвестиција на извоз појединачних предузећа у сектору пољопривреде Србије. Примена Паган-Вела ЛМ-теста указала је на неадекватност Тобит модела са константним параметрима у највећем броју случајева, док је примена Хаусмановог теста указала на адекватност примене Тобит модела један фиксних индивидуалних ефеката, који је коришћен у

већини спецификација презентованих у другом делу петог поглавља. Овај модел оцењен је Хонореовом полупараметарском методом заснованом на уопштеном методу момената. Модел је оцењен на бази узорка који се састоји од 102 средња и велика предузећа која су пословала у сектору пољопривреде Србије у периоду од 2014. до 2017. године. Слична истраживања до сада су спровођена за предузећа у сектору прерађивачке индустрије и услуга, али не и за предузећа у сектору пољопривреде. Осим тога, иновативан приступ у раду огледа се и у праћењу страног власништва, које је анализирано не само уобичајеном, директном методом, већ и индиректном методом, где је за свако предузеће дефинисан ланац власништва који сеже до физичких лица или правних лица која нису резиденти Републике Србије. Анализа на микро нивоу резултирала је детаљном декомпозицијом канала преко којих се манифестује општи позитиван утицај страних директних инвестиција на извоз, при чему су утврђени позитивни директни и претежно негативни индиректни ефекти страних директних инвестиција. Осим тога, анализа је указала и на низ других значајних фактора извозних перформанси предузећа у сектору пољопривреде Србије

У истраживању презентованом у докторској дисертацији коришћен је велики број извора података. Подаци коришћени у мета-анализи прикупљени су од стране кандидата и резултат су анализе садржаја 447 потенцијално релевантних чланака и декомпозиције 627 емпиријских спецификација из 117 најсроднијих емпиријских радова на макро нивоу. У дескриптивно-квалитативним анализама представљеним у другом, трећем и четвртом поглављу дисертације, као извори података појављују се базе података међународних организација попут Уједињених нација, Агенције за храну и пољопривреду Уједињених нација, Светске банке, Светске трговинске организације, Конференције уједињених нација о трговини и развоју, Организације за економску сарадњу и развој, Еуростата, иницијативе *Land Matrix*, Центра за економска и политичка истраживања (енг. *Center for Economic and Policy Research*), затим националних извора, попут Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије, Републичког завода за статистику, Народне банке Србије, Лајбницовог института за друштвене науке (нем. *GESIS Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften*), Сената Аустралије и, на крају, базе података већег броја истраживача из области међународне економије. За потребе емпиријске анализе на макро нивоу формирана је база података комбиновањем података Конференције Уједињених нација о трговини и развоју, Агенције за храну и пољопривреду Уједињених нација, Светске трговинске организације, Светске банке и Међународне телекомуникацијске уније, као и националних завода за статистику појединачних земаља у развоју. У анализи на микро нивоу коришћени су подаци Агенције за привредне регистре Републике Србије и Завода за статистику.

6. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Кандидат Радован Кастратовић је у својој докторској дисертацији подробно обрадио предмет истраживања који се односи на утицај страних директних инвестиција на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју. У дисертацији су на почетку систематизоване дефиниције и дате класификације кључних појмова које су значајне за разумевање истраживачког проблема, након чега је систематизована теоријска и емпиријска литература која се односи на истраживачки проблем. Описане су све значајније теорије које имају директне импликације за однос страних директних инвестиција и извоза у земљи домаћину. Даље, спроведена је мета-анализа на свим значајнијим досадашњим емпиријским истраживањима утицаја страних директних инвестиција на извоз на макро нивоу. Резултатима ове анализе објашњени су разлози због којих постоје значајне варијације у резултатима досадашњих емпиријских истраживања из тематске области дисертације. Осим тога, идентификовани су и одређени методолошки недостаци у постојећој литератури који су у емпиријском истраживању представљеном у дисертацији, отклоњени. У дисертацији је дат и преглед досадашњих емпиријских студија на макро нивоу. Резултати досадашњих анализа како на макро, тако и на микро нивоу, указују на општи позитиван утицај страних директних инвестиција

на извоз. Међутим, постоје и значајни изузеци, који се могу објаснити контекстом и дизајном појединачних студија.

У дисертацији је такође описани развој глобализације у пољопривреди, као и фактори и резултати трансформисања система пољопривредне производње. Сprovedена је и дескриптивна анализа глобалних токова структуре међународне трговине и страних директних инвестиција у сектору пољопривреде и у указано је на њихове кључне актере и начине реализације. Ова анализа указала је и на степен интратергионалности у међународној трговини пољопривредним производима. Анализом је указано и на позитиван утицај либерализације међународне трговине пољопривредним производима од 1995. године који је допринео значајном интегрисању пољопривреда земаља у развоју у светску привреду. Демонстриран је и све већи значај међусобне трговине земаља у развоју у глобалним трговинским токовима пољопривредних производа. Резултатима анализе истакнути су значајни ограничавајући фактори који лимитирају спољну трговину пољопривредним производима у земљама у развоју, попут неадекватне инфраструктуре и технологије, неусаглашености са стандардима производње у развијеним земљама и недостатка финансијских средстава. Закључено је да се на ове ограничавајуће факторе, између осталог, може деловати привлачењем страних директних инвестиција. Када су у питању кључни фактори који опредељују глобалне токове страних директних инвестиција у сектору пољопривреде, резултати анализе посебно истичу значај расположивости и цена пољопривредног земљишта. У дисертацији је сагледан и однос између трговине и страних директних инвестиција са једне стране и прехранбене безбедности са друге стране. Утврђено је да основни узроци проблема прехранбене безбедности у земљама у развоју, нису трговина и стране директне инвестиције, већ низак степен продуктивности пољопривредне производње и низак доходак становништва. Шта више, трговина и стране директне инвестиције представљају потенцијално решење све већег проблема прехранбене безбедности на глобалном нивоу, које је условљено растућом популацијом и климатским променама. Како би се остварио пун потенцијал међународне трговине и страних директних инвестиција, као решење овог проблема намеће се даља либерализација режима трговине и страних улагања, а ограничавајући фактор представљају постојеће рестриктивне мере у бројним земљама.

Протекционизам у пољопривреди такође је био предмет разматрања у докторској дисертацији. Дат је историјски преглед развоја протекционизма у сектору пољопривреде. Описан је начин функционисања међународне трговине пољопривредним производима. Идентификовани су кључни разлози који утичу на перзистирање протекционизма у пољопривреди, попут хистерезиса протекционистичких политика у овом сектору, политичке интеракције између кључних актера, политичког утицаја великих пољопривредних произвођача и акутних криза које доводе до шокова у снабдевању пољопривредним производима. Такође, дискутовани су ефекти протекционистичких мера у погледу цена пољопривредних производа, алокације ресурса и благостања произвођача и потрошача.

У дисертацији је приказан и описан и начин регулисања међународне трговине пољопривредним производима на мултилатералном, плурилатералном, билатералном и унилатералном нивоу и предочене су најзначајније тренутно важеће трговинске баријере. Правни оквир који се односи на спољну трговину посебно детаљно је анализиран у случају Републике Србије, при чему је фокус био на аграрној и спољнотрговинској политици и регулативи страних улагања. Указано је на постојање ниског нивоа подршке овом сектору, посебно имајући у виду значај сектора пољопривреде за целокупну привреду Србије. Осим тога, описани су и трговински и билатерални инвестициони споразуми којима Србија регулише питања у вези са међународном трговином пољопривредним производима и страним улагањима у сектору пољопривреде са кључним привредним партнерима. Резултатима анализе правног оквира указано је на проблеме који произилазе из неусаглашености регулаторних стандарда са правилима Европске уније и Светске

трговинске организације. Такође, истакнут је значај приступања Србије Светској трговинској организацији у контексту будуће експанзије сектора пољопривреде. Применом метода дескриптивне статистике и утврђивањем вредности различитих индикатора спољнотрговинских перформанси, анализирани су токови и структура извоза сектора пољопривреде Србије. Такође, на сличан начин анализирани су и приливи страних директних инвестиција у сектору пољопривреде Србије. У оба случаја идентификовани су кључни фактори који опредељују обрасце и нивое трговине, односно инвестиције у случају Србије и указано је на могуће правце деловања у циљу побољшања перформанси Србије у овим аспектима.

Кључни резултати дисертације односе се на резултате емпиријске анализе утицаја страних директних инвестиција, који су представљени у петом поглављу дисертације. Емпиријска анализа је спроведена на макро и на микро нивоу. Резултати анализе иду у прилог свим полазним хипотезама наведеним у дисертацији.

У случају анализе на макро нивоу утврђено је да приливи страних директних инвестиција статистички значајно и позитивно утичу на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју. Емпиријски резултати указују на то да је поменути позитивни утицај последица како директних, тако и индиректних извозних ефеката страних директних инвестиција. При томе, важно је напоменути да је идентификована значајна перзистентност у извозу сектора пољопривреде земаља у развоју, што додатно истиче значај страних директних инвестиција за побољшање извозних перформанси ових сектора.

Анализом на микро нивоу утврђено је да је општи утицај страног власништва на извоз великих и средњих предузећа у сектору пољопривреде Србије позитиван. Такви резултати конзистентни су са утврђеним позитивним директним извозним ефектима страних директних инвестиција на макро нивоу. Ови резултати указују на постојање специфичних предности транснационалних компанија у сектору пољопривреде. Истраживањем је утврђено и да директни ефекти страних директних инвестиција на извоз зависе од карактеристика земље порекла капитала. Наиме, најизраженији позитивни ефекти карактеристични су у случају страног власништва где је капитал пореклом из земаља из окружења и развијених земаља, док је утицај власништва где је капитал пореклом из *off-shore* зона, негативан. На крају, резултати анализе на микро нивоу указују на опште негативне индиректне ефекте страних директних инвестиција на извоз предузећа у сектору пољопривреде Србије, при чему се посебно истиче фактор географске близине страних филијала. Негативни ефекти испољавају се у свим анализираним видовима активности филијала транснационалних компанија у Србији, изузев у случају извозних активности страних филијала унутар истих делатности, које позитивно утичу на извоз осталих, претежно домаћих предузећа у истој делатности. Негативни индиректни ефекти испољавају се у највећој мери кроз интензивирање конкуренције између страних филијала и домаћих предузећа на нивоу региона. Такви резултати указују на подвојеност група страних филијала и домаћих произвођача које су усмерене према различитим тржиштима.

Резултати истраживања како на макро, тако и на микро нивоу указују и на утицај других фактора на извоз. На макро нивоу, осим страних директних инвестиција, на извоз значајно утичу и бруто инвестиције у основна средства у сектору пољопривреде, као и продуктивност сектора пољопривреде. У појединим случајевима утврђен је и значајан утицај светских цена пољопривредних производа, трговинских баријера и ефективног девизног курса на извоз пољопривредних производа сектора пољопривреде земаља у развоју. На микро нивоу, поред страних директних инвестиција, на извоз средњих и великих предузећа у сектору пољопривреде Србије утичу и капитална интензивност и релативни извоз делатности, што указује на значај усаглашености система производње предузећа у овом сектору са компаративним предностима

земље домаћина, али и на значај модернизације пољопривредне производње и економије обима у унапређењу извозних перформанси ових предузећа.

Резултати истраживања представљеног у докторској дисертацији углавном су у сагласности са највећим делом емпиријске литературе. Разлике са мањим бројем изузетака могу се објаснити специфичностима узорка коришћеног у поменутиим сродним студијама. Најзначајније неслагање резултата презентованих у докторској дисертацији огледа се у негативним ефектима страних директних инвестиција на извоз, што је последица специфичности сектора пољопривреде. Емпиријски резултати на макро нивоу иду у прилог закључцима Хекшер-Олинове теорије трговине, као других теорија које су на њој засноване, попут Шмиц-Хелмбергером теорије, која се односи на случај пољопривреде и предвиђа комплементаран однос страних директних инвестиција и извоза. Такође, емпиријски резултати су у сагласности са моделима вертикалних страних директних инвестиција, теоријом извозних платформи и Еклектичном теоријом Данинга. Емпиријски резултати утврђени на основу анализе на микро нивоу такође иду у прилог претходно поменутиим теоријама Шмица и Хелмбергера и Дангинга, али и теорији индиректних ефеката Гринавеја и осталих и Нелера и Пизуа.

Истраживање представљено у докторској дисертацији доприноси постојећој научној литератури на више начина. Прво, утврђени су ефекти страних директних инвестиција на извоз сектора пољопривреде великог броја земаља у развоју. Испитивање ових ефеката до сада је било предмет само макроекономских студија случаја појединачних земаља у развоју. На случају Србије, додатно је анализирано и преко којих канала се претходно поменути позитивни ефекти страних директних инвестиција на извоз реализују. На овај начин указано је на то које су теорије међународне трговине посебно релевантне у случају сектора пољопривреде у погледу односа страних директних инвестиција и извоза унутар овог сектора. Поједини неочекивани налази, попут постојања негативних индиректних ефеката, могу послужити као полазна основа за унапређење постојећих теорија. Такође, резултати емпиријске анализе, али и мета-анализе истичу могуће правце за даља истраживања у овој области у будућности. Резултати емпиријских анализа значајни су и за носиоце економске политике како у Србији, тако и уопште у земљама у развоју, у погледу доношења мера економске политике које се односе на промовисање страних улагања, извоза и, уопште, развоја пољопривреде. На крају резултати су интересантни и за предузећа у сектору пољопривреде Србије, с обзором на то да указују на који начин ова предузећа могу да унапреде своје извозне перформансе.

Оригиналноост истраживања представљеног у дисертацији огледа се у спровођењу анализе на сектору који до сада на микро нивоу није био предмет сличних истраживања, док је на макро нивоу био предмет малог броја студија случаја појединачних земаља. Фокусом анализе на један сектор одговорено је и на проблем агрегацијске пристрасности који је извор непрецизности резултата бројних сродних емпиријских истраживања. На крају, у анализи на микро нивоу примењено је више иновативних решења, попут увођења индиректног страног власништва у анализу, као и прављење разлике између укупног и интра-фирмског извоза предузећа.

7. Закључак

Докторанд Радован Кастратовић стекао је степен мастера економских наука 2015. године на Економском факултету Универзитета у Београду. До сада има објављена 3 научна рада у научним часописима на SSCI листи. Кандидат је положио све испите предвиђене програмом докторских академских студија Економског факултета у Београду и успешно је одбранио Први докторантски колоквијум и Други докторантски колоквијум. На основу наведеног, може се закључити да кандидат испуњава формалне услове за одбрану докторске дисертације.

Након детаљног увида у докторску дисертацију Радована Кастратовића под називом „Утицај прилива страних директних инвестиција на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју“, Комисија закључује да је дисертација написана у складу са одобреном пријавом докторске дисертације, на коју је дало сагласност Веће правно економских наука Универзитета у Београду. Докторска дисертација „Утицај прилива страних директних инвестиција на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју“ резултат је самосталног научног и истраживачког рада кандидата, у којем је детаљно истражена релевантна литература и анализа утицаја страних директних инвестиција на извоз сектора пољопривреде, како на макро, тако и на микро нивоу. Приликом обраде теме на адекватан начин примењена је одговарајућа методологија истраживања, што је резултирало значајним и оригиналним налазима, са важним импликацијама за носиоце економске политике у земљама у развоју. Емпиријско истраживање обухватило је и предузећа у сектору пољопривреде Републике Србије и резултирало значајним импликацијама за носиоце економске политике у нашој земљи, због чега се рад кандидата Радована Кастратовића може сматрати и друштвено корисним.

На основу свега претходно наведеног, сматрамо да су се стекли услови за јавну одбрану докторске дисертације Радована Кастратовића под називом „Утицај прилива страних директних инвестиција на извоз сектора пољопривреде земаља у развоју“, па предлажемо Наставно-научном већу Економског факултета Универзитета у Београду да одобри њену јавну одбрану.

Београд, 25.12.2020. године

Чланови комисије

др Ивана Поповић Петровић, ванредни професор

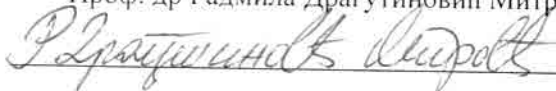
Проф. др Радован Ковачевић

Проф. др Жаклина Стојановић

Проф. др Радмила Драгутиновић Митровић

Проф. др Владе Зарић, Пољопривредни факултет УБ

